

1872

Det var i et velvalgt år, professor N. C. Frederiksen og hans kolleger valgte at stifte Nationaløkonomisk Forening. 1870'ernes første halvdel står for eftertiden som en periode, der skabte dybtgående ændringer i det danske samfund. Det ville nok være at tilægge vor forening for stor en ære, om vi ville tiltage os fortjenesten herfor. På den anden side er det heller ikke sådan, at vor forening kom, fordi industrien tog fart, fordi landbruget lavedes om, for alt dette var i 1872 kun i sin allerførste begyndelse.

Skal man kort karakterisere Danmark af 1872, må det være med ordene: Det havde fået jernbaner: En linie på tværs fra København over øerne til Jylland og en på langs langs østkysten fra syd til nord. Hovedåren i dansk jernbanesystem var skabt, endnu gik den på tværs kun til Fredericia, men i 1874 nåedes Esbjerg og året efter Holstebro. Siden blev det udbygget til et ganske finmasket net, der engang i vor periodes midte nåede frem til alle landets købstæder og skabte det nye sæt af handelspladser, der blev kaldt stationsbyerne. Men nettet er senere blevet mere og mere grovmasket, jernbanekortet nærmer sig nu stærkt til at ligne det fra 1872; og stadig er hovedarterierne én på tværs og én på langs, men til det er føjet en dusk af S-baner omkring København; den vil endnu i nogle år blive tættere, end den er nu.

Jernbaner er et ganske godt eksempel på økonomiens veje. De blev i grunden bygget som oplandsbaner; på vejen fra den ene købstad til den næste skulle de gerne rundt til så mange landsbyer som muligt for at hente bønder til torvehandelen og senere bønderbørn til realskolerne. Den dag i dag snor og svinger banen sig op gennem Jylland; men banerne skabte mulighederne for, at varer, der var produceret i Maribo, kunne sælges i Ålborg og omvendt. Oplandsmarkederne blev til et landsomfattende marked, og togene behøvede end ikke at standse ved de mange småstationer på vejen. Vi planlagde ét og det, vi planlagde, skabte noget andet, som vi ikke magtede at forudse, da vi planlagde.

Jernbanernes historie har en ende, der stikker ud forud for vor periode. De havde et kvart århundrede bag sig i 1872; og de har vel også i dag et kvart århundrede foran sig. Alligevel er vort hundredår på en mærkelig måde i den økonomiske historie sammenfaldende med jernbanernes epoke.

1872

Det var i et velvalgt år, professor N. C. Frederiksen og hans kolleger valgte at stifte Nationaløkonomisk Forening. 1870'ernes første halvdel står for eftertiden som en periode, der skabte dybtgående ændringer i det danske samfund. Det ville nok være at tilægge vor forening for stor en ære, om vi ville tiltage os fortjenesten herfor. På den anden side er det heller ikke sådan, at vor forening kom, fordi industrien tog fart, fordi landbruget lavedes om, for alt dette var i 1872 kun i sin allerførste begyndelse.

Skal man kort karakterisere Danmark af 1872, må det være med ordene: Det havde fået jernbaner: En linie på tværs fra København over øerne til Jylland og en på langs langs østkysten fra syd til nord. Hovedåren i dansk jernbanesystem var skabt, endnu gik den på tværs kun til Fredericia, men i 1874 nåedes Esbjerg og året efter Holstebro. Siden blev det udbygget til et ganske finmasket net, der engang i vor periodes midte nåede frem til alle landets købstæder og skabte det nye sæt af handelspladser, der blev kaldt stationsbyerne. Men nettet er senere blevet mere og mere grovmasket, jernbanekortet nærmer sig nu stærkt til at ligne det fra 1872; og stadig er hovedarterierne én på tværs og én på langs, men til det er føjet en dusk af S-baner omkring København; den vil endnu i nogle år blive tættere, end den er nu.

Jernbaner er et ganske godt eksempel på økonomiens veje. De blev i grunden bygget som oplandsbaner; på vejen fra den ene købstad til den næste skulle de gerne rundt til så mange landsbyer som muligt for at hente bønder til torvehandelen og senere bønderbørn til realskolerne. Den dag i dag snor og svinger banen sig op gennem Jylland; men banerne skabte mulighederne for, at varer, der var produceret i Maribo, kunne sælges i Ålborg og omvendt. Oplandsmarkederne blev til et landsomfattende marked, og togene behøvede end ikke at standse ved de mange småstationer på vejen. Vi planlagde ét og det, vi planlagde, skabte noget andet, som vi ikke magtede at forudse, da vi planlagde.

Jernbanernes historie har en ende, der stikker ud forud for vor periode. De havde et kvart århundrede bag sig i 1872; og de har vel også i dag et kvart århundrede foran sig. Alligevel er vort hundredår på en mærkelig måde i den økonomiske historie sammenfaldende med jernbanernes epoke.

Jernbanerne muliggjorde den indenlandske arbejdsdeling, dampskibene den internationale. Esbjerg havn åbnedes i 1874, og mulighederne skabtes for det, der skulle blive hundredårets mønster: Jernbaner, der hentede landbrugsvarer til Esbjerg, og smørbåde, der førte dem til Newcastle, Hull, Grimsby, London og nu og da helt over til Liverpool.

Danske bønder havde længe solgt produkter til byerne og til udlandet, men det blev i dette årti, halvfjerdsernes, at man for alvor forlod subsistensøkonomien og gik ind i en markedsøkonomi. Man begyndte på at blive specialister. Omlægningen af landbruget til kvægavl, svinehold var så småt begyndt, men tog først fart i de kommende årtier. I 1872 var Danmark endnu et bondeland, domineret af selvejerbønder, der boede i smågrupper, bestående af et ægtepar med børn, karle og piger, og måske et par aftægtsfolk. Landbruget var mangesidet; alle producerede alt; stort set hvilede disse grupper i sig selv, kun en lille del af produktionen solgtes ud af huset. Grupperne havde ikke megen kontakt med hinanden, man mødtes om søndagen ved kirkedøren, men der var ingen foreninger, ingen andelsselskaber; næsten ingen børn kom uden for landsbyskolens atmosfære. Det var denne verden, jernbanerne og de lave kornpriser forandrede til det moderne landbrug, der i mange år skulle blive Danmarks bærende erhverv.

For landbruget må 70'ernes første halvdel dog snarere karakteriseres som de sidste af den gamle tid end som de første af den ny.

Byerne var endnu yderst provinsielle, steder, hvor købmænd og håndværkere virkede med et opland for øje. De føles med nutidens øjne – med nogle få undtagelser såsom København, Helsingør, Århus og Ålborg – som værende lige små.

Men den moderne industri er ved at komme, og moderne storvirksomheder ved at blive til. Dette er »De forenede«s og »De danske«s tid. I disse år lægges grunden til mange af de industrier og andre selskaber, der den dag i dag præger vor børsliste. DFDS, Sukkerfabrikkerne, B&W, Store Nordiske, Dampskibsselskabet på Bornholm, Tuborg, Svitzer var alle fra disse år, og de første sporvogne begyndte at køre i København og bringe arbejderne fra hjemmene til fabrikkerne. Handlende og håndværkere boede stadig oven over butik eller værksted, så de behøvede jo ikke at køre i sporvogn; men der var kommet et langt større antal arbejdere; og der måtte derfor etableres interne transportmidler.

Industrien kom til at omforme landet og familierne. I stedet for de mange lige små byer fik vi et differentieret bysystem. Nogle byer blev industribyer, forsynede landet med industrivarer fra en enkelt fabrik, og andre byer stagnerede, fordi produktionen og dele af handelen gled dem af hænde. Danmarkskortet ændredes i de år. Manglen på lokale transportmidler gjorde det nødvendigt, at man boede tæt ved fabrikkerne, grunden lagdes derfor i disse år mange steder til slumkvarterer, vi endnu hundrede år efter har svært ved at få saneret.

Vi fik en ny type banker. Vi havde i forvejen Nationalbanken og Privatbanken, men fik i disse år Handelsbanken og Landmandsbanken, som begge jubilerer omtrent samtidigt med Nationaløkonomisk Forening, og i provinsen grundlagdes i disse år den ene bank efter den anden, der siden skulle blive til de store provinsbanker. Privatbank betyder naturligvis ikke-statsbank, men ellers er det tidens hovederhverv, der giver navnene, landbrug og handel, dvs. handel med landbrugsvarer. Ingen bank vovede at kalde sig industribank; hvem ville skræmme indskyderne væk ved at nævne dette risikable og højst usikre erhverv; men de blev alle industribanker.

Storfamilier med svende og lærlinge, gårdskarle og piger blev til far-, mor- og børn-familier. Arbejdspladsfamilier blev til funktionsskilte opholdssteder; man arbejdede ét sted, kørte med sporvogn hjem til boligen; og kone og børn var lige uvidende om, hvad far egentlig lavede på sin arbejdsplads. Et helt nyt livsmønster tonede i disse år frem og skulle omforme vor sociale lovgivning og vor skatte-lovgivning.

Det nye livsmønster førte til nye tanker. Socialismen kom til landet, og til året 1872's begivenheder hører også Slaget på Fælled.

Året blev et af de sidste, hvor vi havde overskudseksport. Omtrent da begyndte den periode, hvori vi skulle gældsætte os fra år til år til udlandet, en kilde til utallige bekymrede artikler og taler og til megen nok så virkningsløs lovgivning. Mon noget andet enkeltfænomen hyppigere har underholdt Nationaløkonomisk Forenings medlemmer.

Grundtvig døde og efterlod sig en bevægelse, som vel lige knap og nap holdt århundredet og nu er ved at genopstå i et Sankt Hansorms glimt. Georg Brandes fortsatte sine forelæsninger over hovedstrømninger, og det halve København sad ved hans fødder, siger kronikken. København kan nu ikke have været stor, for forelæsningerne holdtes i Universitetets auditorium 1. Halvdelen, der var til

stede, har i øvrigt ikke haft det bekvemt, hvad de mange økonomer, der har været til eksamen i samme lokale, kan bevidne. I dette år, 1872, nedlagdes grundstenen til det, der i dag er Det Kgl. Teaters Gamle Scene.

I 1872 kunne man ånde lettet op. Indkomstskatten til staten blev afskaffet.

Var halvfjerdserne for landbruget den gamle tids sidste år, må man nok snarere for byerhvervenes vedkommende betegne dem som en ny tids første år.

Med lidt ond vilje kan man naturligvis få enhver tid til at se ud som en brydningstid. Det føles imidlertid i dag, som om 70'ernes første år på mange måder indvarslede en ny økonomisk periode. Det var i dette miljø, at N. C. Frederiksen tog initiativet til Nationaløkonomisk Forening og udgivelse af *Nationaløkonomisk Tidsskrift*.

Studiet af nationaløkonomi i Danmark var ældre; det statsvidenskabelige studium var indstiftet i 1848, og med en vis ret kan man føre studiet tilbage til oplysnings-tiden. Studiet var i statsvidenskab, og kandidaterne kaldtes cand. polit.'er, betegnelser, som mange danske økonomer har lidt under, når de var i udlandet, og begge betegnelser måtte give anledning til misforståelser.

Med god ret kan man sige, at studiet til trods for, at det var det statsvidenskabelige, ikke havde megen succes ved dets bejlen til statens embeder. Kandidaterne var få, og stillingerne, de besatte, var færre. En laissez-faire-politik havde ikke megen brug for polit.'er, men mere for jurister. Kun i den begyndende danske statistik havde cand. polit.'erne et område, hvor de klart var bedre end ærkefjenden juristerne. Den »praktiske« indretning af studiet, hvorved man bevidst lagde an på at forberede til en gerning i statens tjeneste, var nok også medvirkende til, at »politik«-fag alle dage spillede en stor rolle i vort studium. Det er nok ikke uden forbindelse med dette grundsyn bag vort studium, at de bidrag, danske nationaløkonomer har givet til den økonomiske teoris udvikling, er få, og har vi nogen, der har sat en udvikling i skred? Men det må også føjes til, at danske økonomer, da laissez-faire-politikken måtte vige for interventionismen, på godt og ondt har præget dansk administration og dansk politik i højere grad, end økonomer har gjort det de fleste steder.

Var tiden omkring 1872 en brydningstid i dansk nationaløkonomi? Det vil nok være lidt dristigt at påstå dette. De engelske klassikere var tidligt blevet oversat til dansk, men var vi i virkeligheden ikke mere påvirkede af det, der skete i

Tyskland? Hvor man i England skabte et i princippet tidsløst system med økonomiske love, der næsten alle havde naturlovenes karakter, fordybede man sig i Tyskland i historien, interesserede sig for virkningerne af økonomisk politik og var mindre abstrakt, mere nær den højst ufuldkomne virkelighed. Vor tumlen med historie og statistik måtte drage vor økonomiske teori ned på det jævne. Trods al national modsætningsfølelse prægedes vi nok ganske stærkt af tankerne i landet syd for os. Ordet statsvidenskab er da også en direkte oversættelse fra tysk, ikke fra engelsk.

Den 12. november 1872 stiftedes da Nationaløkonomisk Forening, og nogle måneder senere kom det første nummer af foreningens tidsskrift. Inspirationen til at danne foreningen var nok også kommet sydfra. I al fald dannedes i samme år Verein für Sozialpolitik, og denne nævntes som et forbillede.

Det er ikke min opgave at skildre de 100 år, der er gået siden 1872; det vil ske i de følgende artikler. Vi ved alle, at der er sket enorme ændringer i økonomi og politik i disse 100 år. Denne udvikling er blevet drøftet og diskuteret i denne forening; her har nationaløkonomisk interesserede mødtes til uforpligtende indlæg; her har de, der havde ansvaret, følt, at de havde et åndehul, hvor de kunne komme frem med deres ærlige mening om det, de stod midt i. Her blev ikke fremhævet, om vi talte personligt eller officielt, for vi talte altid personligt. Dette har været stedet, hvor næste generation blev præsenteret for dem, der allerede hørte til The Establishment. Foreningen har nok åbnet dørene for dem, der var optaget af deres videnskabs teori; men vi må vist erkende, at foreningens indsats på dette område har været vel beskeden.

Tidsskriftet har afspejlet foreningens aktiviteter, det har været mere åbent over for den egentlige teori, end forhandlingerne i foreningen har været det. Og det har vist været enhver redaktørs ambition at bringe i al fald et par uforståelige artikler. Ser vi på tidsskrifterne i vore nabolande, synes jeg, vi har grund til at være tilfredse. Det er måske foreningens største indsats, at den har holdt tidsskriftet i live på et pænt niveau.

Har foreningen været med til at forme udviklingen? Jeg tror, det ville være en større historieforskning, end hvad der er tilladt selv på en 100-årsdag. Men diskussionerne her har været med til at orientere os gensidigt om, hvad der skete, og hvad der gærede. Forening og tidsskrift har gennem 100 år været stedet, hvor kolleger mødtes.

Kjeld Philip.